

Pozytywna tendencyjność w pamięci źródła informacji na własny temat

Agnieszka Niedźwieńska, Jacek Neckar

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Psychologii

Zniekształcenia pamięciowe pod wpływem ludzkich pragnień często przyjmują postać tendencyjnego przypominania sobie pozytywnych dla osoby zdarzeń i zachowań. Celem prezentowanej pracy było sprawdzenie, czy podobny efekt zachodzi również w przypominaniu sobie skąd pochodzi dana informacja. Źródło informacji jest równocześnie wskazówką jej wiarygodności, zatem oczekiwaliśmy, że uczestnicy badania będą tendencyjnie przypominać sobie korzystne dla siebie informacje jako pochodzące z wiarygodnego źródła, a niekorzystne jako pochodzące ze źródła niewiarygodnego. Badani ($N = 120$) wypełniali dwa komputerowe narzędzia do pomiaru osobowości. Jedno zostało przedstawione jako wartościowy kwestionariusz, a drugie jako wstępna wersja testu projekcyjnego. Po każdym narzędziu uczestnicy otrzymali wymyśloną informację zwrotną składającą się z 26 pozycji (pozytywnych i negatywnych). Po 30-minutowej przerwie mieli sobie przypomnieć, z którego źródła pochodziła każda z tych informacji. Osoby bardzo szybko identyfikujące źródło informacji tendencyjnie przypominały sobie pozytywne informacje jako pochodzące ze źródła wiarygodnego. Wyniki wspierają założenie o automatycznym działaniu motywu podnoszenia własnej wartości.

Słowa kluczowe: *autowaloryzacja, pamięć źródła informacji, zniekształcenia pamięciowe*

Popularność i znaczenie samowiedzy jako konstruktu wyjaśniającego ludzkie zachowania wynika w dużej mierze z odwoływania się różnych koncepcji psychologicznych do motywów, w których troska o obraz siebie jest kluczowa (*self-motives*; Leary, 2007). Wśród tych motywów ważne miejsce przypada motywowi podnoszenia własnej wartości (*self-enhancement*), który – jak się przyjmuje (Krusemark, Campbell, Clementz, 2008) – automatycznie wpływa na szybko podejmowane decyzje i działania. Ponad 20 lat badań dostarczyło przekonujących danych o istnieniu tendencji do utrzymywania nierealistycznie pozytywnych przekonań na własny

temat (por. przegląd badań Heine, Buchtel, 2009; również Cypryańska, 2005; Doliński, 2001; Neckar, 2009) oraz o mechanizmach, dzięki którym ta tendencja się realizuje (Sedikides, Gregg, 2008).

Podstawowym efektem pamięciowym, jakiego można się spodziewać w kontekście motywu podnoszenia własnej wartości, jest lepsze pamiętanie treści stawiających osobę w pozytywnym świetle niż informacji źle o niej świadczących (Niedźwieńska, 2005). Poznawcze mechanizmy stojące za lepszym pamiętaniem pozytywnych informacji, które były przedmiotem badań empirycznych, obejmują zróżnicowane kodowanie (Sedikides, Green, 2000), selektywne przeszukiwanie pamięci (Sanitioso, Kunda, Fong, 1990) oraz zniekształcenia w fazie przypominania (Wilson, Ross, 2001).

Wszystkie dotychczasowe badania nad pozytywną tendencyjnością dotyczyły pamięci treści informacji, na przykład pamiętania otrzymanych informacji zwrotnych. Tymczasem równie wrażliwa na oddziaływanie motywu podnoszenia własnej wartości powinna być pamięć źródła, z którego pochodzi informacja. Po pierwsze, powiązanie między informacją i źródłem nie jest przypominane

Agnieszka Niedźwieńska, Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, al. Mickiewicza 3, 31-120 Kraków,
e-mail: a.niedzwienka@uj.edu.pl

Jacek Neckar, Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, al. Mickiewicza 3, 31-120 Kraków,
e-mail: jacek.neckar@uj.edu.pl

Korespondencję w sprawie artykułu prosimy kierować na adres:
jacek.neckar@uj.edu.pl

Dziękujemy za pomoc w przeprowadzeniu badań Krystianowi Barzykowskiemu, Beacie Janik, Marcinowi Janikowi i Agnieszce Leśniak.

bezpośrednio, ale jest bardzo podatnym na błędy procesem rekonstrukcji (por. przegląd Johnson, 1997). Po drugie, źródło decyduje o wiarygodności informacji, a zatem można poprawić własny wizerunek, tendencyjnie przypominając sobie korzystne dla siebie informacje jako pochodzące ze źródła wiarygodnego, a niekorzystne – z niewiarygodnego.

Przeprowadzony eksperyment miał na celu sprawdzenie, czy po otrzymaniu informacji zwrotnych z dwóch źródeł – jednego wiarygodnego, drugiego niewiarygodnego – w teście pamięci źródła pojawią się systematyczne, nieprzypadkowe błędy, ukierunkowane na podniesienie wiarygodności informacji pozytywnych oraz obniżenie wiarygodności informacji negatywnych. Taka pozytywna tendencyjność w pamięci źródła informacji na swój temat nie była dotychczas – wedle naszej wiedzy – analizowana empirycznie. Jednak skutki pamięciowe relacji otrzymanych informacji do własnych przekonań i pragnień oraz wiarygodności tych informacji pokazano w innych obszarach. W badaniach Gordon, Franklin i Beck (2005) osoby zapoznawały się z zestawem przewidywań dotyczących przyszłości o pożądanym i niepożądanym charakterze, które rzekomo pochodziły od wiarygodnej i niewiarygodnej wróżki. W teście pamięci źródła wystąpiła tendencja do błędnego przypisywania pożądaných predykcji do źródła wiarygodnego, a niepożądanych do niewiarygodnego. Z kolei w klasycznych już badaniach Jonesa i Kohler (1958) uczestnikom prezentowano wiarygodne i niewiarygodne argumenty, z których część wspierała ich postawę wobec segregacji rasowej, a część wspierała postawę przeciwną. Z puli argumentów wiarygodnych osoby potrafiły przypomnieć sobie więcej argumentów wspierających ich postawę niż wspierających postawę przeciwną, a z puli argumentów niewiarygodnych pamiętali więcej tych sprzecznych z własnymi przekonaniami.

Planując eksperyment, oczekiwaliśmy, że osoby będą bardziej skłonne popełniać błąd nietrafnego przypisania źródła wiarygodnemu informacji pozytywnych na swój temat niż informacji negatywnych. W konsekwencji, jeśli chodzi o treści pochodzące z niewiarygodnego źródła trafność pamięci źródła będzie niższa dla informacji pozytywnych niż negatywnych (hipoteza 1). Oczekiwaliśmy również, że osoby będą bardziej skłonne popełniać błąd nietrafnego przypisania do źródła niewiarygodnego informacji negatywnych niż pozytywnych. W konsekwencji jeśli chodzi o treści pochodzące z wiarygodnego źródła, trafność pamięci źródła będzie niższa dla informacji negatywnych niż pozytywnych (hipoteza 2). Zgodnie z założeniem o automatycznym charakterze motywu podnoszenia własnej wartości oczekiwaliśmy, że efekty opisane w hipotezach 1 i 2 będą silniejsze w grupie szybko

rozwiązującej test pamięci źródła niż w grupie rozwiązującej go wolniej (hipoteza 3).

METODA

W eksperymencie zastosowaliśmy plan mieszany z czasem reakcji w teście pamięci źródła jako czynnikiem międzygrupowym (osoby szybko reagujące/wolno reagujące) oraz dwoma czynnikami wewnątrzgrupowymi: walencją informacji zwrotnej (pozytywna/negatywna) oraz wiarygodnością źródła, z którego informacja pochodziła (wysoka/niska). Zmienną zależną była trafność identyfikowania źródła informacji.

W badaniu wzięło udział 120 osób, w tym 79 kobiet (średni wiek 21,53; $SD = 2,55$). Byli to studenci różnych kierunków humanistycznych, przyrodniczych i medycznych, którzy za swój udział otrzymywali punkty ECTS.

Do przeprowadzenia badania wykorzystano specjalnie do tego celu napisany program komputerowy. Pierwsza plansza informowała uczestników, że ich osobowość będzie badana z użyciem kwestionariusza i testu projekcyjnego. Przedstawiono im również charakter obu narzędzi: wnioskowanie o osobowości na podstawie samoopisu badanego lub na podstawie jego skojarzeń do obrazków, podkreślając przy tym słabości drugiego typu wnioskowania. Kwestionariusz zaprezentowano jako narzędzie sprawdzone, czyli dostarczające pewnych i wiarygodnych informacji o osobie, a test projekcyjny jako narzędzie w fazie konstrukcji, dostarczające znacznie mniej pewnych informacji. Badanie miało rzekomo służyć analizie tego, na ile trafny jest niedawno skonstruowany test projekcyjny.

Połowa osób jako pierwszy wypełniała kwestionariusz, pozostałe jako pierwszy wypełniały test projekcyjny. Kwestionariusz osobowości został zaadaptowany do celów bieżącego eksperymentu na podstawie 100-pozycyjnego kwestionariusza Goldberga (1999), mierzącego model pięcioczynnikowy, w tłumaczeniu jednego z autorów. Po wypełnieniu kwestionariusza pojawiała się informacja, że program oblicza wyniki i trwało to około minuty. Następnie prezentowano 26 krótkich twierdzeń wyłonionych na podstawie badań pilotażowych, z których połowa była pozytywna, a połowa negatywna. Aby przejść dalej, osoba badana musiała przy każdym twierdzeniu zaznaczyć, czy twierdzenie opisuje ją trafnie czy nietrafnie. Ten element procedury miał na celu skłonienie badanych do uważnego zapoznania się z informacją zwrotną. W teście projekcyjnym osoba była proszona, aby przy każdym zaprezentowanym jej obrazku zaznaczyła tę odpowiedź, która jej zdaniem najlepiej opisuje to, co działo się na ilustracji. Po zakończeniu testu również przez chwilę był wyświetlany komunikat o obliczaniu wyników.

Następnie, analogicznie jak po kwestionariuszu, osobie badanej przedstawiono 26 charakterystyk (połowę pozytywnych i połowę negatywnych), które rzekomo wyliczono z testu projekcyjnego. Podobnie jak w pierwszej części badany musiał się ustosunkować do każdego określenia, zaznaczając, czy dobrze go opisuje.

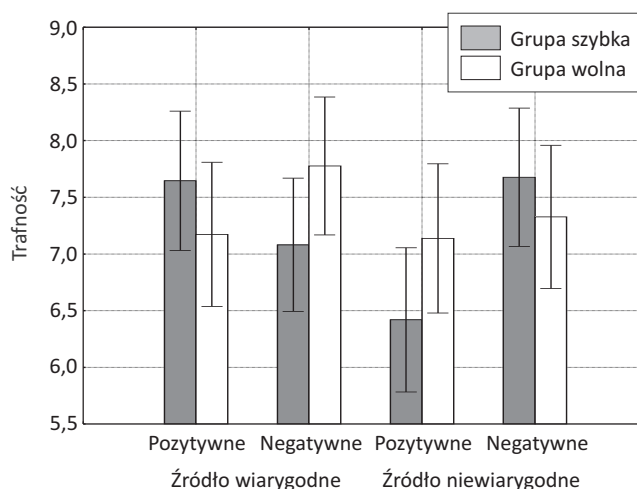
Po zaprezentowaniu wyników obu narzędzi proszono badanych, aby zagraли w kilka gier komputerowych, co trwało około 30 minut. Po przerwie instrukcja informowała, że przechodzą teraz do testu pamięciowego i ich zadaniem będzie przypomnieć sobie, na podstawie którego z dwóch narzędzi podano im charakterystyki opisujące ich osobę. Następnie prezentowano wszystkie 52 charakterystyki, z którymi wcześniej osoby się zapoznały, prosząc o przypisanie ich do źródła – kwestionariusza lub testu projekcyjnego – przez kliknięcie w odpowiednie pole. W zakresie każdego rodzaju informacji zwrotnych (pozytywne z wiarygodnego źródła; negatywne z wiarygodnego, pozytywne z niewiarygodnego, negatywne z niewiarygodnego) osoba mogła uzyskać w teście pamięci źródła wynik od 0 do 13 punktów. Dodatkowo mierzono czas wykonania każdego zadania identyfikacji źródła informacji (dla każdej informacji zwrotnej).

WYNIKI

W teście *t* Welcha, uwzględniającym nierównoliczność porównywanych grup, nie stwierdzono różnic ze względu na płeć ani w zakresie trafności identyfikacji źródła (dla żadnego typu informacji zwrotnej), ani jego szybkości.

Średnie czasy reakcji badanych przy identyfikacji źródła jednej informacji mieściły się w przedziale od 1960 do 7039 milisekund ($M = 3970$; $SD = 1059$). Uczestników podzielono według mediany (3783 ms) na grupę szybko i wolno reagującą. Na wynikach w zakresie trafności identyfikacji źródła przeprowadzono mieszaną analizę wariancji, z jednym czynnikiem międzygrupowym (czas reakcji w teście pamięci źródła: grupa szybka/wolna) oraz dwoma czynnikami wewnątrzgrupowymi: walencją informacji zwrotnej oraz wiarygodnością jej źródła (patrz rysunek 1).

Uzyskano istotny efekt główny walencji, $F(1, 118) = 5,74$; $p < 0,05$; $\eta^2_p = 0,05$, wynikający z wyższej trafności identyfikacji źródła informacji negatywnych niż pozytywnych. Interakcja walencji informacji i wiarygodności informacji zbliżała się do poziomu istotności statystycznej, $F(1, 118) = 3,68$; $p = 0,057$; $\eta^2_p = 0,03$. Analiza efektów prostych wykazała, że wyższa trafność identyfikacji źródła informacji negatywnych osiągnęła poziom istotności statystycznej tylko dla źródła niewiarygodnego, $F(1, 118) = 9,01$; $p < 0,01$; $\eta^2_p = 0,07$. Najważniejszym wynikiem była przewidywana w hipotezie 3 istotna

Rysunek 1. Średnia trafność identyfikowania źródła informacji. Kolejno: pozytywnych i negatywnych z wiarygodnego oraz niewiarygodnego źródła z podziałem na osoby wolno i szybko reagujące.

Źródło: wyniki analizy wariancji zostały przygotowane w programie Statistica 10.

interakcja szybkości identyfikacji źródła, walencji informacji i wiarygodności źródła, $F(1, 118) = 9,28$; $p < 0,01$; $\eta^2_p = 0,07$. Analiza efektów prostych wykazała, że w grupie osób wolno odpowiadających nie było istotnych różnic między trafnością identyfikacji informacji pozytywnych i negatywnych dla żadnego ze źródeł, natomiast takie różnice wystąpiły w grupie osób szybko odpowiadających. U tych ostatnich odnośnie do źródła niewiarygodnego trafność pamięci źródła informacji pozytywnych była niższa ($M = 6,42$; $SD = 2,53$) niż informacji negatywnych ($M = 7,68$; $SD = 2,60$), $F(1, 118) = 14,07$; $p < 0,001$; $\eta^2_p = 0,11$, co potwierdza hipotezę 1. W zakresie przewidywanej w hipotezie 2 niższej trafności pamięci źródła informacji negatywnych ($M = 7,08$; $SD = 2,38$) niż pozytywnych ($M = 7,65$; $SD = 2,48$) przy źródle wiarygodnym, w grupie szybko odpowiadającej wystąpiła jedynie tendencja, $F(1, 118) = 2,87$; $p = 0,09$; $\eta^2_p = 0,02$. Pozostałe efekty główne i interakcje nie były istotne statystycznie (wartości $F < 1$).

Na wynikach w zakresie czasu identyfikacji źródła, potraktowanej jako zmienna ciągła, przeprowadzono analizę wariancji z dwoma czynnikami wewnątrzgrupowymi: walencją informacji zwrotnej oraz wiarygodnością jej źródła. Jedynym istotnym efektem był efekt główny walencji, $F(1, 119) = 14,19$; $p < 0,001$; $\eta^2_p = 0,11$, wynikający z faktu, że identyfikacji źródła informacji negatywnych osoby poświęcały więcej czasu ($M = 4106$ ms) niż identyfikacji źródła informacji pozytywnych ($M = 3834$ ms).

DYSKUSJA

Przeprowadzony przez nas eksperyment po raz pierwszy pokazał pozytywną tendencyjność w przypominaniu źródła informacji na własny temat, czyli systematyczne błędy zwiększające wiarygodność informacji pozytywnych. Zgodnie z oczekiwaniami, osoby, które bardzo szybko bez zastanowienia identyfikowały źródło, miały skłonność do błędnego przypisywania informacji pozytywnych do źródła wiarygodnego.

Oczekiwany przez nas drugi efekt – obniżania wiarygodności informacji negatywnych (nietrafnego przypisywania ich do niewiarygodnego źródła) – zaznaczył się jedynie na poziomie słabej tendencji. Może to sugerować, że przynajmniej przy identyfikacji źródła motywacja do wzmacniania pozytywnych informacji na własny temat jest silniejsza niż motywacja do osłabiania negatywnych. Wzorec wyników sugeruje również inną interpretację. Wydaje się, że oprócz pozytywnej tendencyjności wśród osób szybko odpowiadających, w całej badanej grupie pojawiła się skłonność do uważniejszego przypisywania źródła informacji negatywnych niż pozytywnych – sugeruje to zarówno dłuższy czas poświęcony tym informacjom w teście źródła, jak i ostatecznie wyższa trafność odpowiedzi. Skłonność ta mogła wzmocnić efekt tendencji do nietrafnego przypisywania źródła wiarygodnemu informacjom pozytywnych, ale nie negatywnych (była z nim spójna), natomiast osłabić efekt tendencji do nietrafnego przypisywania źródła niewiarygodnemu informacjom negatywnych, ale nie pozytywnych (była z nim sprzeczna). Można tylko spekulować na temat przyczyn większej uważności przy identyfikacji źródła informacji negatywnych – być może badani chcieli szczególnie uniknąć sytuacji przypisania sobie negatywnych cech, które ze względu na słabość ich źródła można było łatwo oddalić.

Efekt pozytywnej tendencyjności w pamięci źródła wymaga replikacji, która uwzględni ograniczenia naszego eksperymentu. Po pierwsze, dwa zastosowane źródła różniły się nie tylko informacją o ich wiarygodności, ale i formą, która mogła w niekontrolowany sposób wpłynąć na wyniki. Po drugie, aby lepiej zrozumieć mechanizm tendencyjności warto dodatkowo analizować efekty walencji i wiarygodności źródła w fazie kodowania, na przykład mierząc również czas zapoznawania się z informacją zwrotną. Być może tendencyjność pamięci źródła jest możliwa również dzięki zróżnicowanemu poziomowi kodowania informacji o sobie.

LITERATURA CYTOWANA

- Cypryńska, M. (2005). Nierealistyczny optymizm – czy na pewno optymizm? Inne spojrzenie na mechanizmy zniekształceń w sądach porównawczych. W: K. Piber-Dąbrowska, A. Brzezicka-Rotkiewicz (red.), *Zawieszony umysł. Pozaosobowościowe dystraktory sprawności umysłowej* (s. 89–107). Warszawa: Academica.
- Doliński, D. (2001). Pozytywna rola negatywnych złudzeń. W: M. Kofta, T. Szustrowa (red.), *Złudzenia, które pozwalają żyć* (wyd. 2, s. 249–265). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Goldberg, L. R. (1999). A broad-bandwidth, public domain, personality inventory measuring the lower-level facets of several five-factor models. W: I. Mervielde, I. Deary, F. De Fruyt, F. Ostendorf (red.), *Personality psychology in Europe* (t. 7, s. 7–28). Tilburg: Tilburg University Press.
- Gordon, R., Franklin, N., Beck, J. (2005). Wishful thinking and source monitoring. *Memory and Cognition*, 33, 418–429.
- Heine, S. J., Buchtel, E. E. (2009). Personality: The universal and culturally specific. *Annual Review of Psychology*, 60, 369–394.
- Johnson, M. K. (1997). Source monitoring and memory distortion. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London B*, 352, 1733–1745.
- Jones, E. E., Kohler, R. (1958). The effects of plausibility on the learning of controversial statements. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 57, 315–320.
- Krusemark, E. A., Campbell, W., Clementz, B. A. (2008). Attributions, deception, and event related potentials: An investigation of the self-serving bias. *Psychophysiology*, 45, 511–515.
- Leary, M. R. (2007). Motivational and emotional aspects of the self. *Annual Review of Psychology*, 58, 317–344.
- Neckar, J. (2009). Lepszy od innych, a może wciąż taki sam. Tendencyjność w budowaniu samowiedzy. W: A. Niedźwieńska, J. Neckar (red.), *Poznaj samego siebie, czyli o źródłach samowiedzy* (s. 194–212). Warszawa: Academica.
- Niedźwieńska, A. (2005). Cieniu odejdziesz w cień. O rzeczach, o których nie chcemy pamiętać. W: A. Gałdowa (red.), *Psychologiczne i egzystencjalne problemy człowieka dorosłego* (s. 113–127). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sanitioso, R., Kunda, Z., Fong, G. T. (1990). Motivated recall of autobiographical memories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 229–241.
- Sedikides, C., Green, J. D. (2000). On the self-protective nature of inconsistency/negativity management: Using the person memory paradigm to examine self-referent memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 906–922.
- Sedikides, C., Gregg, A. P. (2008). Self-enhancement: Food for thought. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 102–116.
- Wilson, A. E., Ross, M. (2001). From *chump* to *champ*: People's appraisals of their earlier and present selves. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 572–584.

Positivity bias in memory of the source of self-information

Agnieszka Niedźwieńska, Jacek Neckar

Jagiellonian University, Institute of Psychology

ABSTRACT

It has been widely recognized that memory can be distorted to make it appear that our performance or judgment was better than it actually was or it can be biased toward positive feedback about ourselves. The current work examines whether similar phenomenon occurs in identifying the source of a memory. Given that the source of information indicates its credibility, we hypothesized that participants would be biased toward recollecting favorable information from the alleged reliable source and non favorable information from the unreliable source. A total of 120 students were administered a computerized version of two personality measures differing in their a priori validity. The first one was an ostensibly reputable personality inventory and the other one was an alleged projective test which reliability and validity was to be verified. After each measure participants received a bogus feedback profile that consisted of 26 behaviors (negative and positive). After 30-minute delay, they attempted to recall the source of each item. The participants who completed the memory test very quickly were biased toward recollecting favorable information from the reliable source. The pattern of results supports the assumed automaticity of self-enhancement.

Key words: *self-enhancement, source-monitoring, memory distortions*

Złożono: 10.06.2012

Złożono poprawiony tekst: 4.01.2013

Zaakceptowano do druku: 4.01.2013